

Komenského etické vize o nápravě věcí lidských

Miroslav Somr

Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích

Abstrakt

Reformace nepřispěla ke sjednocení evropského křesťanstva, ale naopak k prohloubení rozporů nejenom mezi katolíky a protestanty, ale i mezi luterány a kalvinisty. Nastalo období náboženského a občanského sváru. Komenský vstoupil do tohoto antagonistického klimatu svou politickou filozofií, jež směřovala k vymýcení příčin nenávisti a vzájemných rozporů. Vrcholem v tomto směru je Komenského Panorthosie (Všenáprava). V ní je nejlépe nastíněna vize trvalého mírového usmíření, jež spočívá na reformě vzdělání, náboženství a občanského zřízení. Komenského etické usilování o nápravu věcí lidských má svůj filozofický základ v pochopení člověka jako bytosti, jejímž posláním v tomto světě je být člověkem moudrým, mravným a zbožným.

Klíčová slova: protestantismus, stoicismus, chiliasmus, vševýchova, utěšitelské spisy, politická filozofie, politický konzervatismus, eruditio, religio, politica, panorthosia

Období Komenského života byla doba plná rozporů a protikladů (1592–1670). Byla to doba vytváření novodobé evropské společnosti, doba plná labyrintů, kde se střetávaly protiklady ekonomické, kulturní, politicko-mocenské, ideové a náboženské, filozofické a vědecké, etické a sociální. V 16. století se probudilo hnutí za odstranění zlořádů a mocenských nešvarů provázejících hegemonii středověké katolické církve – reformace. Původní záměr, jak již to v takových etapách vývoje bývá, však minul svůj cíl. Nejde ovšem o sjednocení evropského křesťanstva na pozici ideového smíru, usmíření ve smyslu jednotného věroučného církevního společenství, ale naopak prohloubení rozporů, nenávisti a zloby a pokračování dalšího rozdělování nejen v oblasti tradičního učení na poli víry a církevního společenství, ale i přímých rozporů uvnitř vznikajícího reformačního úsilí, rozporů a rozbrojí mezi protestanty, evangelíky. Evropský

protestantismus namísto jednotné síly proti duchu dogmatického stereotypu jako produkt svého úsilí vyústil v nové dilema a netolerantní stav, kdy se ne vedle sebe, společně a nápravně, ale nesnášenlivě a zlostně ocitly dva tábory, dva světy, dvě seskupení – luteráni a kalvinisté. Dva představitelé reformace, Němec Martin Luther a Francouz Jan Kalvín namísto smíru a víry jako opory v evropském prostoru nastolili období sváru, náboženského i občanského antagonismu. Do tohoto klimatu se narodil ten, jehož životním krédem se stalo usilování o harmonii a sjednocení, o mravní uvědomění a lidské porozumění, Jan Amos Komenský. Jeho vize však byla předem limitována habsburskou expanzí, jež v symbióze s katolickou protireformací formovala podobu feudálního absolutismu. Vznikající rozdíly mezi jednotlivými státy a národy iniciovaly z obavy před habsburskou hegemonií seskupení, do něhož se řadily nejen státy odmítající protireformační militantní absolutismus, ale i katolická Francie. Tato protihabsburská „koalice“ však nebyla příliš jednotná a její soudržnost byla spíše deklarativní a účinnost demonstrativní.

Přelom 16. a 17. století přináší výrazné změny. Doznívá renesance a humanismus. Nastupující 17. století, které je nazýváno stoletím géníů, je stoletím nového, racionalistického směru – osvícenství, jež klade na piedestal dějin požadavek svobody, potřebu vědy a prioritní úlohu lidského rozumu.

Toto století však bylo také stoletím zmaru, násilí, válečných konfliktů, kdy vznikl největší vojenský konflikt všech dob, válka třicetiletá (1618–1648), dále revoluce anglická a nizozemská. Tyto dramatické konflikty a zápasy však nejsou jen pouhým pozadím lidských osudů, ale promítají se přímo do života lidí s plnou silou svých antagonismů, doprovázejí ho i v jeho nejniternějších životních okamžicích, jsou nekonečným obrazem konečného života na jevišti světa.

Do tohoto velikého světa vstoupil Komenský doprovázen tím nejpevnějším a nejryzejším, pevnou vírou, již mu dala Jednota bratrská, a s neutuchající myšlenkou, že smysl života nespočívá pouze ve věření, ale je založen na našem usilování, snažení, naší moudrosti, mravnosti a zbožnosti. Jeho vize nápravy věcí lidských však nenacházela plné pochopení a my jsme na jednu z příčin poukázali již na počátku této stati. Vrátime se však ještě k onomu konfliktu, který se odehrával mezi měšťansko protestantským táborem západní a střední Evropy a rakousko-španělským habsburským seskupením. Historikové uvažují o tom, že to byl spíše spor mezi středoevropskou a námořní civilizací, ale platí i druhá teze, že proti sobě stál svět katolíků a protestantů.

„Faktem zůstává, že ve vnitřních konfliktech se radikalizovaly náboženské proudy, které posouvaly hlavní jádro sporu od otázek církevních k otázkám světským, od církevního dogmatu k osvícenému ideálu vědy, vzdělání a vzdělávání a tím i částečně zakrývaly hlavní společenské rozpory svou novou vírou v jejich ‚spásonosné‘ poslání.“ [1, s. 63]

Anglická revoluce otevřela horizont společenských a občanských možností, tím umožnila i rozvoj vědy a techniky, průnik „světla ducha“, a tím osvětila jeviště světa. Zároveň tím znovu identifikovala bod sváru, rozpor vědy a víry, a dokázala, že tento rozpor není pouhou vnější, jevovou stránkou, ale je podstatou všeho, co se „tu koná“. Víra, naděje a láska, které stály na počátku Komenského usilování, se staly jeho ideálem lidství, etickou hodnotou toho, co má být, a v jeho pojetí i počátkem lidského aktivního životního přístupu.

Komenského celoživotní usilování je pokusem o ustanovení ideálního světa, kterému se neustále přibližujeme svým jednáním, a tím si vytváříme základ pro jeho porozumění.

Na zlomu dějin k tomuto pochopení přispěl Komenský zejména svou Všeobecnou poradou o nápravě věcí lidských [2]. Za tento zlomový bod evropských dějin označil německý filozof Reinhard Kosselleck rok 1750 a tento uzlový bod nazývá Sattelzeit – sedlovou dobou (srov. [3]).

Vrátíme se ke Komenského ideálu, který je v průběhu jeho života a díla stále promyšlenější, specifičtější, velkorysejší, budoucně vizionářský a v projektu budoucího i filozofičtější. Je provázaností mezi bohatstvím přírody, etiky a politiky, empirické prognostiky a pravověrné symboliky. V jeho středu stojí člověk moudrý, mravný a zbožný. V tomto smyslu je to i sokratovský obrat k „filozofii člověka“, ale zejména **vize nápravy světa**.

Spíše než usilování použijeme pro Komenského vševědné nazírání pojem snahy, které mají změnit stav jsoucího k obrazu budoucímu, ke světlu světa. Důležitým znakem těchto snah je jejich vzájemné propojení v jednotný, organický systém, kde jako prioritní se jeví aktivita člověka. Čin, aktivita je bytostným obrazem a obsahem Komenského filozofie.

Dalším prvkem je neustálé rozšiřování jeho snah od problémů jedince, individua, člověka k problémům všelidským. Jeho myšlení je soustředěné, lépe vyjádřeno cílevědomé, jdoucí od jevu k podstatě. Ví, co řešit v podmínkách své doby a v hloubce vlastní zkušenosti. *„Komenského filozofování můžeme od samých začátků označit spíše termínem snahy, než termínem názory nebo problémy. Vývoj snah se uskutečňuje tak, že od jejich cílů, které jsou zpočátku určené vlastnímu národu, dospívá se postupně k všelidským cílům a od jednotlivých cílových oblastí k jejich sdružování, splývání a ve velkorysou syntézu všech snah. Snahy prvního období je možné charakterizovat jako všeosvětové, vševědné, vševýchovné, ve kterých se pan-vše obrací k českému národu.“* [4, s. 12]

Počátky Komenského filozofie, filozofické úvahy, klademe do jeho studijního pobytu v Herbornu a Heidelbergu (srov. [5, s. 25–71]).

Výzva k probuzení ze spánku je voláním po souladu a je také obrazem stavu lidských věcí v polovině sedmnáctého století. Komenský nementoruje, ale popisuje a žaluje. Lidstvo bezstarostně zanedbává rozum a ctnost, pachtí za věcmi a hodnotami podřadnými a dává přednost pomíjivé rozkoši před trvalými hod-

notami. Veškeré lidské úsilí se soustředilo ke třem scestným hodnotám: k touze po majetku, požitkářským rozkoším a nectným poctám. Důsledek: vytratil se řád věcí, shoda duší a klid svědomí. Komenského myšlenka má však svou psychologickou dimenzi, nebo spíše vnitřní „jizvu“ poraněné duše, povzdech nad neznalostí sebe sama. Člověk, tvor boží, touží ovládat jiné, ale neumí ovládat sám sebe. Snaha po dosažení smíru, pokoje, lidského usmíření nese silné rysy morálního apelu na všechny, kteří tvoří lidské společenství. Svět se stal svými protiklady světovým bojištěm a zápasištěm, kde boj je „otcem i králem všeho“ (srov. Herakleitos: „*Boj je otcem všeho i králem všeho, a jedny činí bohy, druhé lidmi, jedny dělá otroky, druhé svobodnými.*“ Cit. dle [6, s. 263]). Herakleitova myšlenka protikladů, jež tvořili svobodní a otroci, nebyla Komenským akceptována. Jeho **pansofie** byla nástrojem smíření, shody, dohody, vzájemné souladnosti a touhy, pokory a míru.

Vrátíme se k morálně sociálnímu problému Komenského doby, ke spisu tehdy mladého duchovního správce ve Fulneku, Listové do nebe, ve kterém chudí a bohatí podávají na sebe před Kristem žaloby a stížnosti [7]. Vůdčí otázka je sice filozoficko-teologická: jak je možné, že dobrotivý a spravedlivý Bůh trpí útisk a bezpráví (srov. [8, s. 261]), ale samotné dílo není filozofické. Důvod? Hlavní příčiny rozdílů mezi světem bohatství a chudoby nebyly označeny, ale ani podrobeny kritice. Filozofické tázání není pouhé náboženské rozjímání.

Komenského život je plný pokory a uvažování, víry a přesvědčení, že nespravedlnost je důsledkem bezbřehosti hříchů mezi lidmi. Rozeznat dobro a zlo v tomto pozemském sporu může podle Komenského pouze zástupce Boží na tomto světě, Kristus. Přesto je zde obsažen silný sociální a morální cit autora, který se identifikuje s chudými, s jejich pokorou a ponížeností, s jakou se obrací k Bohu, protože nemají nikoho, komu by sdělili svoje nářky. Stojí sami před Bohem a Kristem. Pocit osamělosti je výrazem duševní bolesti a lidské bezmocnosti. Cesta řešení však nejde do střetu, do protikladu vzpoury a vlastního odporu. Bohatí zůstávají bratry a prosba chudých směřuje i k jejich světu. „*Mají mnozí z nich plné stodoly a špižírny, až myši kazí, my mezi tím hladý mřeme. Mají plné skříně kožichů, čub, sukní, kabátů až molové to hryzou, my mezi tím od poli nazí chodíme. Mají plné truhly stříbra a zlata, aniž toho čím užívají, leč na to hledí, my pak ubozí co s dluhy činí nevědouce, žádného mílosrdenství založením některým haléřkem užítí nemůžeme.*“ [9, s. 7]

Modlitba k Bohu je vroucí, ponížená, lidsky netrpělivá, ale i naléhavá. Komenský je člověk hluboce věřící v hodnotu víry, jež přináší lidem přesvědčení o vlastní pravosti. Je přesvědčen, že Kristus nemůže zůstat lhostejný k prosbě chudých lidí a jejich žaloba je vlastně vroucí prosba k němu. Lidskou bolest a zoufání přenáší autor ze světa jsoucího do světa Božího. **Etický rozměr problémů společenských poměrů je nalezen ve spravedlnosti Stvořitele.** Pokora před ním se promítá do každodennosti skromnosti a chudoby,

jež jsou cestou ke slávě Boží a štěstí člověka. Proto není možné volit cesty vzpoury, protože i bohatství a společenská nerovnost jsou spravedlivé v rovnosti všech lidí před Bohem. Komenský však nezůstává v této rovině pouhého rozjímání. Jeho sociální citění a morální přesvědčení ho vede k těm, kterým se vede na tomto světě nejhůře, a proto obrací jejich mysl mimo tento svět jsoucí. Můžeme pouze poznamenat, že na Komenského myšlení měl nesporný vliv jeden z nejvýznamnějších představitelů stoicismu – Seneca. Komenský však nemohl akceptovat směr jeho uvažování, kdy řešením byl vlastní zmar. Komenského odvrácení se od protikladnosti života je na druhé straně vyváženo jeho vírou v lidskou aktivitu a její využití již na tomto světě ve prospěch sebe i druhých lidí. Jeho vstřícnost k člověku je dána jeho původem – člověk je tvor Boží. Komenský je odpůrce násilí, sporů, nevráživostí, zloby a nenávisti. Žaloby a stížnosti končí kompromisem, kompromisní Kristovou výzvou ke snášlivosti, trpělivosti a milosrdenství. Nabádání k nápravě adresované bohatým je odmítnuto, protože příčinou chudoby je nedostatek píle a pracovitosti chudých. Morální apel tak končí konstatováním toho, co jest, a výzvou ke smíru. Světlo z temnot končí světlem v temnotách. Tomuto obrazu později věnoval soubor prorocství vyjadřující mystické a chiliastické nálady v rozporuplném 17. století (Lux in tenebris, 1865).

Stav bezmocnosti a rezignující moudrosti stoiků používá i Komenský k tomu, aby obhajoval stávající poměry pomocí „moralizátorského traktátu nebo bolestného dialogu“. Již citovaná autorka rozboru Komenského filozofie, Jiřina Popelová, dokazuje, že „otevřená apologetika obhajuje určitou situaci anebo určitou třídní pozici tím, že vychvaluje její přednosti. Nepřímá apologetika nezastírá protiklady a zlé stránky, ale snižuje vinu za tento stav tím, že ho vysvětluje jako přirozenou vlastnost lidské existence a bytí vůbec.“ [4, s. 34–35]

Utěšitelské spisy, které Komenský napsal před svým odchodem do vyhnanství, jsou naplněny sice pesimismem, ale jejich morální význam překlenul tento bolestný tón, protože ony měly nejenom utěšit svého tvůrce, ale i jeho souputníky. Nebyly výzvou k boji, ale ke snášení trpkého údělu dějin. Komenský byl poslem ideje lidského usmíření a přesvědčivý zastánce myšlenky, že je potřeba snášet dny utrpení až do jeho vrcholu. Tam nastane onen zlom, návrat do říše dobra a všichni, kdo touto cestou utrpení projdou, budou nakonec spaseni.

Láska k bližnímu je výrazem lidského milosrdenství v nemilosrdných labyrintech světa. Komenského morální rozjímání má hlubší morální aspekty a do úst Krista vkládá Komenský nejenom poselství, ale také vnitřní hluboké přesvědčení, a požadavek ochrany chudých s výzvou na adresu bohatých, že „... jest vůle má, podle níž chci, abyste se milosrdně chovali k chudým a ničeho více se nedopouštěli, pročez by proti Vám vzdychati a slzy vylévati museli. Nýbrž aby jeden každý od této chvíle měl větší péči o bližního svého, nežli se to od mnohých dalo, k dobrému a vzdělání jeho, tomu chci.“ [2, s. 16]

Komenského etický tón je však ve své podstatě příliš humánní, než aby mohl být světsky reálný. Komenský dochází k závěru, jenž je v plně intencích jeho víry a osudovosti, která lidskou bídu pokládá za nelitostnost a přirozenost, přičemž řešení ponechává v rukou Božích. Podle něj je všechna bída světa, tohoto velkého jeviště našich osudů, lidským údělem a odpověď je dána do rukou Kristových, jediného soudce všech živých i mrtvých. Proto jemu je adresována Komenského výzva. Zde se z ní vytrácí hloubka sociálně etického hlasu volajícího vzhůru k nebesům a zde nastupuje pokorná víra ve slechetnost a spravedlnost jednoho každého podle jeho skutků. Víra je u Komenského láska, láska nejenom k Bohu, ale také k člověku. Láska jako úcta člověka k člověku, zcela v duchu přikázání, že „budeš milovat svého bližního jako sebe samého“. Tato prosba se týká všech a je pronášena za všechny. Vroucnost a morální opravdovost provázejí Komenského po celý svůj život. *„Komenského Listové do nebe jsou spíše než obžalobou prosbou za svět všech, kdož jsou dětmi Stvořitele. Čekání na poslední soud. Na něm již nebude odvolání ani smiřován. Očekávání má být naplněno trpělivostí chudých a dobročinností bohatých. Je to svět čekání? Ne! Je to svět usmíření a velkého doufání a naděje naplňující i život Komenského. Kristus přijde brzy! V tom je síla i pevnost jeho víry v konečnou spravedlnost posledního soudu, na něj se máme všichni připravovat.“* [1, s. 42]

Díla Komenského z období národní katastrofy, po bělohorské bitvě, však přes útěšnou funkci nakonec dospívají k závěru, že vše je marné. Marnost všeho, vlastního i dějinného odporu. Není to ovšem rezignace, ale počátek cesty k všeobecnému promýšlení historického vývoje a vývoje světového dění. Dospívá tak k dialogickému dílu Truchlivý, kde otázku dějin vyostřuje do krajnosti ve smyslu reálného lidského utrpení, které se může ocitnout na pokraji „propasti“ ztráty víry v Boha. Utrpení lidu se stalo nelidským a přehlušilo sílu víry, protože tento stupeň zla, podle Komenského, nemůže být dílem božím. Lidské ponížení je natolik amorální, nakolik je bída světa nelidská. Tak vstupuje Komenský na pozici odporu, boje, ale „. . . tento boj nevyhrává víra. Je totiž slabá proti námitkám rozumu a mukám srdce. Na řadu musí přijít evokování samé vidiny Ježíše Krista; spása se tedy nehledá v racionální teologii, ale v mystice.“ [4, s. 41]

Ztráta víry a jistoty ústí v přemýšlivé pochybování: *„Jak je možné, že to Bůh dopustil a vydal své věrné do rukou nepřátel?“* [10, s. 28]

Období přemýšlení o stavu světa končí spisem Renuntiatio mundi (Výhost světu), kde jeho vzpoura proti světu získává mnohem ostřejší kontury, podobu nenávistné zloby a odmítnutí světa násilí a utrpení. Komenský ostře kritizuje lsti a lži, nespoutanou žádostivost, zlobu, nenávisť, závist, ignorování Boha, pokrytectví a pýchu, porušování božích přikázání. *„To je ten obrovský Babylon, smíšení všeho, odkud musí vyjít všichni, kteří chtějí být spaseni.“* [2, s. 550]

Jan Amos Komenský, vlastním jménem Jan Amos Segeš, překonal tuto mučivou krizi a vešel na cestu naděje. Jeho víra a naděje byly mocnější než vlastní i národní mučivá zhouba. Po potlačení období sebeponižení dochází k myšlenkové obrodě, formování vize a usilování za nápravu světa a člověka.

„Svět doby Komenského, s třicetiletou náboženskou válkou hromadných vražd a loupeží, vojenských okupací, násilných náboženských konverzí a perzekuce kacířů, vyhánění a konfiskací, je nádoba viditelně roztráštěná. Jeho soukromý i pracovní život je nádoba neustále a znovu se tříštící. . . Putování psance, kterému ve vlasti hrozil trest smrti. Stěhování z jednoho domova do dalšího na útěku před postupující rekatolizací.“ [11, s. 11]

Autor citované monografie pokračuje ve svých úvahách až k závěrům, které musíme alespoň stručně komentovat, abychom mohli přejít k linii našeho zájmu – představit Komenského jako politika mravnosti, mírové nekompromisnosti a evropské i světové významnosti.

Benjamin Kuras se domnívá, že Komenský jako „filozof, teolog, politický myslitel a moralista“ byl doma nesnesitelný, a proto jeho význam byl přetransformován pouze do roviny pedagogické. Můžeme však položit otázku, proč tedy ani v současnosti není jeho význam v tomto ohledu využíván a má více méně teoretickou dimenzi? Důvod: každá dosavadní pedagogická reforma Komenského pedagogické vize, jeho podněty, decentně vyjádřeno, opomíjí.

V určitých etapách našeho dějinného vývoje byl Komenský nejen přehlížen, ale dokonce jeho význam, jeho myšlenky byly zcela negovány. Můžeme však připomenout jeden historický fakt, který dokazuje, že vždy, když se u nás prosazovaly myšlenky svobody, humanismu, demokratického stylu vládnutí, stál u kolébky těchto uzlových bodů našich dějin Jan Amos Komenský. A naopak. Uvedeme pouze jeden názorný pozitivní příklad. Když T. G. Masaryk formuloval základní dokument pro vznik společného státu Čechů a Slováků, Prohlášení nezávislosti, odvolal se na Komenského, jako velkého myslitele našich národů. *„My, národ Komenského, nemůžeme než přijmout tyto zásady vyjádření v americké Deklaraci nezávislosti v projevech Lincolnových v Prohlášení práv člověka a občana. Za tyto zásady krvácel náš národ před pěti sty lety v slavných bojích husitských, za tyté zásady krvácel náš národ po boku spojenců v Rusku, v Itálii a ve Francii.“* [13]

Komenského *„politická filozofie se dá pokládat za základ politického konzervatismu. . . Politický konzervatismus je pevně zakořeněný v protestantské filozofii a etice, jejímž hlavním pilířem je svoboda vyvážená odpovědností, sebekázní, sebeovládáním a respektem k přirozené autoritě.“* [11, s. 33]

Můžeme nyní názor o osobnosti Komenského v našich dějinách precizovat a prohlásit, že portrét Komenského je potřeba doplnit o jeho přínos v oblasti kulturních dějin lidstva, o obraz politického myslitele, který byl zamlžován jednostranným akcentem jeho nesporného pedagogického významu. Obě sféry jeho

činnosti však nelze petrifikovaně oddělovat. Právě naopak. Vzdělávání a význam pedagogické reformy byly cestou jeho velkolepého pansofického projektu. Připomeneme zde jeho velkolepou myšlenkovou architekturu, Obecnou poradu o nápravě věcí lidských, která byla, jak připomíná Jan Patočka „nejobsáhlejší a nejdůležitější syntézou, jaké se kdy český myslitel odvážil“. [12] Výchova je společenský fenomén, který je v každé oblasti lidské činnosti nepostradatelný, a proto se mnohokrát v dějinách edukačního procesu vyskytovaly snahy o její zneužití v zájmu těch, kteří měli moc. Komenského bytostný vztah ke svobodě spojil politickou filozofii s filozofií výchovy a morálky. Vytvořil tak zcela novou a originální soustavu propojenou reformami trojjediného svazku: eruditio – religio – politica.

V centru naší pozornosti stojí Komenský jako politický filozof, který si je plně vědom nutnosti nejenom jevy současnosti vykládat, ale také učinit vše pro jejich nápravu. Řešení mocenských rozbrojů a náboženských svárů je ovšem věcí „nadlidskou“, protože primitivní instinkty té doby ovládaly národy a víra postrádala rozměr svědomí natolik, nakolik se vzdálila svému pravému, původnímu určení: ne lidi rozdělovat, ale smiřovat a spojovat v cestě za lidskou dokonalostí a osobní zodpovědností. Největší zlem je pro Komenského válka. Prohlašuje, že „válka je věc zvířecí“, a proto ji nejenom odsuzuje, ale posléze zcela zavrhuje.

Jeho představy o míru a válce se ve svých konturách sice proměňovaly, ale jeho vize „spravedlivého míru ve svobodě“ zůstávala stále stejně přesvědčivá. Válku, kterou, jak již bylo uvedeno, odsuzoval, není možno slučovat s bojem ve jménu „spravedlivého míru“, s bojem za svobodu. **Komenský byl především architektem míru.** Prvním dílem v tomto smyslu je spis, který vznikl za jeho pobytu v Anglii (1641–1642) Via lucis (Cesta světla). Zde je nastolen požadavek odstranění „všech rozepří“ jako meritorní podmínka mírového stavu.

V Konzultaci se tento nástin cesty k nápravě a odstranění „nenávisti a jejích příčin“ konkretizuje v podobě mírového projektu v jejím šestém díle v PANORTHOSII (Všenápravě).

To již není onen vizionářský a těžitelský náhled na svět a jeho řešení, ale ucelený a promyšlený plán, který vychází z myšlenky obsažené již v Cestě světla, že „... myslí lidské je vrozena láska ke svobodě“. Dobro a spravedlnost, naděje a touha po míru jsou morálními hodnotami politické filozofie evropského plánu podle principu: „ve společném jednota, v rozdílném svoboda a ve všem láska“.

Vrátíme se k šesté části Obecné porady o nápravě věcí lidských – Všenápravě (Panorthosii), jež je uceleným projektem všelidského mírového uspořádání v zásadních oblastech našeho života, „*v níž se uvažuje, jak by se už konečně měl napravit (dobrodiním všech předešlých nauk) veřejný stav vzdělání, náboženství a občanského zřízení čili jak vyvrátit rychle a od základu veliký BABY-*

LÓN našich zmatků a jak ukázat národům světa Boží SIÓN v jeho vznešeném světle.“ [2, s. 255]

Náprava vzejde z nových oborů vytvořených pro její uskutečnění. Klenbou, která se stane sjednocující záštitou nad jejím vznešeným posláním, se stane Všenáprava a nové pojetí, vznik pravé filozofie, pravého náboženství a pravé politiky. Panorthosie má být všeobecnou univerzální nápravou „všech, ve všem a všestranně“ [2, s. 261]. Komenský tak dochází k projektu nápravy celého lidského pokolení, kdy dojde k potlačení zla a bude nalezeno pravé světlo moudrosti, dojde k překonání protikladů. Komenského filozofie smíření mezi třemi označenými oblastmi dospívá ke sjednocení, kdy základ tvoří věda, odkud pramení myšlenky a sjednocení tří jsoucen – reálného, myšleného a slovního.

Reformace je v tomto smyslu míněna jako náprava nejenom náboženská, ale také občanská a filozofická. Stejně jako termín omnia se v Panorthosii netýká pouze kultivace lidského JÁ. Je zde začleněn do celé oblasti společenského zdokonalování, se silným akcentem na oblast sociální. Kultivovanost filozofie, náboženství a politiky je prostředkem oné všenápravy, a tím i usmíření na cestě k pokroku, na cestě dějinného vývoje k dokonalejšímu, všestrannému, plnému osvětlení. „U Komenského se prolíná radikální požadavek nápravy všeho, ve všem veskrze a za účasti všech lidí v soudobém světě s chiliastickou vírou, která však v jeho pojetí neznamenala trpné očekávání příchodu mírového tisíciletí, ale obsahovala přesvědčení, že je nutné se pro tento příchod připravovat zvýšenou nápravnou aktivitou.“ (2, str. 439)

Komenský navazuje na husitství, kterému byl vlastní projekt nápravy světa, a tím naplňuje i vizi Jednoty bratrské. „Komenský je dědicem snu o spravedlivém uspořádání vztahů mezi národy i uvnitř jednotlivých národů. (...) Komenský vidí cestu k pravdě nikoli v angažovanosti jedněch proti druhým, ale jedněch pro druhé. Pro pravdu je třeba se angažovat společně, společně je třeba ji hledat a nacházet. Proto volí formu porady (consultatio). Martin Luther King se vyslovil v tomto století (jedná se o 20. století – M. S.), že cestou je cíl. Řečeno jinak, že prostředky nesmějí účel deformovat. Komenský je stejného názoru: komunikace, vzájemný závazek, solidarita, to je cesta k pravdě a jejímu osvobuzujícímu dynamizmu.“ [14, s. 78]

Komenského cesta je naplněna meritorním požadavkem na každého člena lidského společenství. Ta výzva je určena mobilizací jeho sil, aktivitě, ne k potlačování názorů a postojů druhých, ale ke schopnosti argumentace, vysvětlování, přesvědčování, jednání.

Komenského cesta má svůj jasný cíl: řešení a odstraňování konfliktů dohodou obou stran. Rozdílnosti není možno řešit ani jejich přezíráním a odkládáním, ani konfrontací, ale komunikací a kooperací. Patří k nim i tolerance a každý má nejenom právo, ale i povinnost do tohoto přesvědčování, nápravného úsilí přispět osobní, humanistickou etickou, teoretickou i praktickou aktivitou.

Komenskému jde o globální nápravu. Důvod? Týká se přece všech lidí a „celého jeviště veškerého světa“. Spontánní činnost je důsledkem a výsledkem svobodného rozhodnutí každého z nás a pravým protikladem autoritářského donucovacího stylu. Komenského demokratismus svobodné účasti všech tkví v jeho přísném respektování svobody jako největšího daru, jenž byl dán člověku a „veškerenstvu světa“. Všichni občané jsou spoluobčany a k tomuto svazku slouží vzdělání, které se týká všech, všech národů, „veskrze“ každého občana a vede k univerzální nápravě. V 26. kapitole Panorthosie Komenského představuje obraz napraveného světa, který bude blažený. Dokonalé světlo moudrosti bude „zářivé, svaté, pokojné a jasné. (...) Vždyť až bude dána pravá filozofie, vzejde pravé světlo, v němž se objeví příčiny všech věcí, aby nic nezůstalo nepoznaného ani v největším, ani v nejmenším, ani ve zřejmém, ani v tajném...“ [2, s. 430]. Všichni budou osvíceni tímto nezhasitelným světlem a dostaví se dobrodiní jediného jazyka, univerzálních škol. Vyprchá ďábelské „rozděl a panuj a nastoupí rada božská. Spojuj a kraluj! (...) Tehdy také bude možné a nezbytné i nutné, aby se zmírnila stále rozmnožovaná břemena národů, kterých nyní bylo nevyhnutelně třeba na válečné náklady králů... Tak bude mír až ke končinám země. Jestliže právem řekl Platón, že rovnováha plodí klid, nerovnováha pohyb, jaká by mohla být příčina pohybů tam, kde všechny říše celého světa budou uvedeny do nejvyšší rovnováhy vědění, moci a vzájemné lásky? Mír budou mít všichni, neboť všichni budou pod jediným Bohem.“ [2, s. 432]

Komenský je přesvědčen, že síla pravdy, jež má jako svůj základ v pravém světle, je nepřemožitelná a dějinný vývoj je cestou stálého pokroku, který je doprovázen dokonalejším osvícením. **Všenáprava vede k všeobecnému probuzení.** Pannuthesia vyzývá k provedení návrhů, které budou prospěšné pro všechny, kdož se na jejich uskutečnění budou podílet. Dílo nápravy je připraveno. Je třeba nastoupit cestu jeho uskutečňování. Výzva k tomuto činu nápravy je určena všem. Komenský překročil svůj rozměr národního i evropského omezení a vstoupil na „jeviště veškerého světa“ v novém osobnostním obrazu jako politický filozof, pevně zakotvený v protestantské životní filozofii a etice, jejímž základem je láska ke svobodě pro všechny, kteří se na její výstavbě zúčastňují.

„Mysli lidské je vrozena láska ke svobodě.“ (Jan Amos Komenský)

Reference

- [1] SOMR, M. *Muž naděje a touhy, posel budoucnosti : (Zamyšlení nad dílem Jana Amose Komenského)*. 2. vyd. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 1999. ISBN 80-7040-225-3.
- [2] KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Díl III. Praha : Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0228-9.

- [3] BRUMMER, O.; CONZ, W.; KOSSELLECK, R. *Geschichtliche Grundbegriffe : historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Stuttgart : Ernst Klett, 1972. ISBN 3-12-903850-7.
- [4] POPELOVÁ, J. *Filozofia Jana Amosa Komenského*. Bratislava : Pravda, 1986.
- [5] ČERVENKA, J. Problematika Komenského metafyziky. *Studia Comeniana et historica*, Uherský Brod : Muzeum J. A. Komenského, 1973, č. 6. ISSN 0323-2220.
- [6] THOMSON, G. *První filozofové*. Praha : SNPL, 1958.
- [7] *Listové do nebe, ve kterém chudí a bohatí podávají na sebe před Kristem žaloby a stížnosti*. Znovu vyd. a úvod. opatřil Ján Kvačala (pův. vyd. 1619, Olomouc). Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1902.
- [8] KUMPERA, J. *Jan Amos Komenský : poutník na rozhraní věků*. Ostrava : AMOSIUM SERVIS, 1992. ISBN 80-85498-03-0.
- [9] *Veškeré spisy J. A. Komenského*. Sv. XV. Brno : ÚSJV, 1910.
- [10] *Dílo J. A. Komenského*. 3. sv. Praha : Academia, 1978.
- [11] KURAS, B. *Slepování střepů : Komenského návrat*. Praha : Wald Press, 2007 ISBN 978-80-903232-8-5.
- [12] Patočka, J. Komenského všeobecná porada. In *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha : ČSAV, 1964. str. 388.
- [13] Československo. Zatímní vláda. *Prohlášení nezávislosti československého národa zatímní vládou československou : osmnáctého října MDCCCXVIII*. Praha : EVA – Milan Nevole, 1998. Faksim. ISBN 80-86142-03-5.
- [14] RANSDORF, M. *Muž velké touhy : Komenský proti proudu dějin*. Praha : Laguna, 1995. ISBN 80-85952-03-2.

Komenský's ethical vision of the reform of human affairs

The Reformation did not help to unify European Christianity, just the opposite; it led to the intensifying of disputes not only amongst Catholics and Protestants, but also between Lutherans and Calvinists. There followed a period of religious and civil feuding. Komenský entered this antagonistic climate with his political philosophy, which focused on eliminating the causes of hate and mutual conflict. This direction culminated in Komenský's Panorthosie (Universal Reform). This best outlines his vision of lasting peaceful conciliation, which lay in educational, religious, and civil reform. Komenský's ethical attempts to put human affairs to rights has its philosophical basis in the understanding of man as an entity, whose mission in this world is: to be a wise, moral, and pious man.

Keywords: protestantism, stoicism, chiliasm, pansophism, comforting writings, political philosophy, political conservatism, Eruditio, Religio, Politica, Panorthosia

Kontaktní adresa:

doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc., Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, Okružní 10, 370 01 České Budějovice, e-mail: somr@mail.vstecb.cz

SOMR, M. Komenského etické vize o nápravě věcí lidských. *Littera Scripta*, 2011, roč. 4, č. 1, s. 79–90. ISSN 1802-503X.
